

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ ТВОРЧОГО СПРИЙМАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У межах концепції психології творчого сприймання розкривається специфіка розуміння релігійної інформації в теологічному та психологічному контекстах творчості.

Ключові слова: *види інформації, види сприймання, сприймання інформації, специфіка, види та форми релігійної інформації, сприймання релігійної інформації.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Питання творчого сприймання все стрімкіше висуваються в центр духовно-естетичного життя суспільства. У зв'язку з цим росте потреба у психологічному осмисленні релігійно-гносеологічної природи цього складного процесу. Актуальність теми обумовлюється двома її аспектами: теоретичним і практичним.

У соціально-психологічному плані актуальність теми обумовлюється сучасною діяльністю Церкви в області захисту релігії від глибокої кризи і секуляризації. Сучасний рівень соціального розвитку, наукового знання і духовної культури суспільства чинить досить сильний вплив на формування творчого сприймання особистістю різноманітної релігійної інформації.

Дослідження процесу сприймання релігійної інформації переважно спрямоване на аналіз взаємодії мистецтва і релігії, релігійної та естетичної свідомості, що цілком правомірно з погляду культурного і естетичного аспекту релігії і віри. Проте вивчення творчого сприймання, що є засадничим в формуванні релігійно-естетичного ставлення до світу, вбачається точнішим у підході до вказаної проблеми.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Питання, пов'язані з проблемою вивчення психології творчості та обдарованості в контексті релігійного знання в різноманітних її аспектах, отримали серйозний розвиток у працях відомих зарубіжних та вітчизняних дослідників. Так, роботи В.М. Аллахвердова, Б.С. Братуся, Ф.Є. Василюка, В.І. Слободчикова, В.Д. Шадрикова обґрунтовують важливість дослідження духовно-релігійного знання як джерела накопичення психологічної феноменології. Культуру, як творчий досвід життя, і творчість, як проблему духовного самовизначення особистості, спосіб виправдання життя, розглядали представники російського релігійно-філософського ренесансу. Онтологічний, гносеологічний і аксіологічний аспекти в дослідженні феномену творчості отримали розробку в працях Андрія Білого, М.О. Бердяєва, С.М. Булгакова, В.І. Іванова, І.О. Ільїна, О.Ф. Лосєва, В.М. Лоського, М.О. Лоського, Д.С. Мережковського, В.С. Соловійова, Є.М. Трубецького, С.М. Трубецького, М.Ф. Федорова, П.О. Флоренського, С.Л. Франка. Творчість як синергію – співробітництво Богові, духовний трансцензус особистості, розвиваючи східно-християнську богословську традицію, трактують В.В. Зеньковський, І.Ф. Мейєндорф, О.В. Мень, В.І. Нікітін, М.О. Струве, Г.В. Флоровський, С.С. Хоружій, архієп. Іоан (Шаховський), О.Д. Шмеман. Проблему духовного і культурного сенсу творчості, межі людського існування у творчому акті,

типології культури та обдарованої особистості, естетичної самосвідомості людини у своїх роботах розкрили С.С. Аверинцев, М.М. Бахтін, В.В. Бібіхін, В.С. Біблер, В.В. Бичков, В.П. Григор'єв, М.С. Каган, Д.С. Ліхачов, О.Ф. Лосєв, О.М. Панченко, В.Л. Рабинович, О.Д. Рум'янцеv.

Зазначимо, що дана робота ввідна, відтак окреслює основні питання та аспекти досліджуваної нами проблеми.

Мета даної роботи. Ми спробуємо розкрити особливості естетичного аспекту релігійної свідомості, простежити динаміку релігійно-естетичного переживання, показати складне переплетення релігійного і психологічного в процесі творчості і творчого сприйняття різних видів релігійної інформації, оскільки релігійне сприймання завжди зв'язане з творчим.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категоріальний апарат цього дослідження досить великий, оскільки стикається з декількома сферами наукового знання і життєтворчості особистості, що межують між собою. Саме тому визначення і вивчення термінів і понять проблеми доцільно здійснювати по чергово, у певній послідовності, наприклад, в наступному порядку: види інформації; види сприймання (релігійне, естетичне, художнє, музичне, поетичне, метафізичне); сприймання інформації; специфіка, види та форми релігійної інформації; сприймання релігійної інформації; релігійна свідомість; релігійність; релігійне світосприймання; релігійне світовідчуття; релігійні цінності; релігійні почуття; релігійний досвід, релігійні переживання; релігійне розуміння творчості; досвід сприймання; релігійна обдарованість; релігійні кризи; особливості сприймання релігійної інформації на різних рівнях релігійного досвіду; суб'єкти сприймання релігійної інформації, типологія та психологічна характеристика. Отже, детальний розгляд проблеми розпочнемо з ключових категорій, передусім з поняття інформації та її видів, а відтак розглянемо специфіку, види та форми релігійної інформації.

Отже, інформація (від лат. *informatio* – інформування, роз'яснення, виклад) – у широкому сенсі абстрактне поняття, що має безліч значень, залежно від контексту. У вузькому значенні цього слова – відомості (повідомлення, дані) незалежно від форми їх представлення. Нині не існує єдиного визначення терміну інформація. З точки зору різних сфер знання, це поняття описується своїм специфічним набором ознак. Інформація – сукупність даних, зафіксованих на матеріальному носії, збережених і поширених в часі і просторі.

Естетичне, культурологічне розуміння терміну *інформація* в корені відрізняється від розуміння інформації в кібернетиці, фізиці, біології і т.п..

Органами чуття (приймачами інформації) приймається інформація про оточуючий світ, а також інформацію про витвори мистецтва. Проте витвори мистецтва, з огляду на це, не стають чистою інформацією. Відтак, за допомогою органів чуття, дивлячись на витвори мистецтва, сприймається також інформація про них.

У різних джерелах можна знайти досить багато визначень терміну “інформація”, які відображають різні підходи до тлумачення цього поняття. Тлумачний словник російської мови Ожегова приводить два визначення слова “інформація”:

- відомості про навколишній світ і процеси, що протікають в ньому, що сприймаються людиною або спеціальним пристроєм;
- повідомлення, що інформують про стан справ, про стан чого-небудь. (Науково-технічна і газетна інформації, засоби масової інформації – друк, радіо, телебачення, кіно) [4].

Інформація та її властивості є об'єктом дослідження цілого ряду наукових дисциплін, таких як теорія інформації (математична теорія систем передачі інформації), кібернетика (наука про зв'язок і управління в машинах і тваринах, а також у суспільстві і людських істотах), семіотика (наука про знаки і знакові системи), теорія масової комунікації (дослідження засобів масової інформації і їх впливу на суспільство), інформатика (вивчення процесів збору, перетворення, зберігання, захисту, пошуку і передачі усіх видів інформації і засобів їх автоматизованої обробки), соціоніка (теорія інформаційного метаболізму індивідуальної і соціальної психіки), інформодинаміка (наука про відкриті інформаційні системи), інформаціологія (наука про отримання, збереження і передачу інформації для різної безлічі об'єктів) і т. д.

В інформатиці найчастіше використовується наступне визначення цього терміну : інформація – це усвідомлені відомості про навколишній світ, які є об'єктом зберігання, перетворення, передачі і використання. Відомості – це знання, виражені в сигналах, новинах, повідомленнях і т. д.

Розглянемо основні види інформації за формою її представлення, способах її кодування і зберігання :

- графічна або образотворча – перший вид, для якого був реалізований спосіб зберігання інформації про навколишній світ у вигляді наскальних малюнків, а пізніше у вигляді картин, фотографій, схем, креслень на папері, полотні, мармурі та ін. матеріалах, що зображують картини реального світу;
- звукова – її різновидом є музична інформація – для цього виду був винайдений спосіб кодування з використанням спеціальних символів, що робить можливим зберігання її аналогічно графічній інформації;
- текстова – спосіб кодування мови людини спеціальними символами - буквами, причому різні народи мають різні мови і використовують різні набори букв для відображення мови; особливо великого значення цей спосіб набув після винаходу паперу і книгодрукування;
- числова – кількісна міра об'єктів і їх властивостей у навколишньому світі; особливо великого значення набула з розвитком торгівлі, економіки і грошового обміну; аналогічно текстовій інформації для її відображення використовується метод кодування спеціальними символами – цифрами, причому системи кодування (числення) можуть бути різними;
- відеоінформація – спосіб збереження “живих” картин навколишнього світу, що з'явився з винаходом кіно [3].

Існують також види інформації, для яких досі не винайдено способів їх кодування і зберігання, – це тактильна інформація, що передається відчуттями, органолептична, що передається запахами і смаками та ін.

Розглянемо властивості інформації. Як і будь-який об'єкт, інформація має певні властивості. Характерною відмінною особливістю інформації від інших об'єктів природи і суспільства, є дуалізм: на властивості інформації впливають як властивості початкових даних, що становлять її змістовну частину, так і властивості методів, що фіксують цю інформацію.

З точки зору інформатики найбільш важливими вважаються наступні загальні якісні властивості: об'єктивність, достовірність, повнота, точність, актуальність, корисність, цінність, своєчасність, зрозумілість, доступність, стислість і ін.

Об'єктивність інформації. Об'єктивний – той, що існує поза і незалежно від людської свідомості. Інформація – це відображення зовнішнього об'єктивного світу. Інформація об'єктивна, якщо вона не залежить від методів її фіксації, чиєї-небудь думки, судження.

Об'єктивну інформацію можна отримати за допомогою справних датчиків, вимірювальних приладів. Відображаючись у свідомості людини, інформація може спотворюватися (більшою чи меншою мірою) залежно від думки, судження, досвіду, знань конкретного суб'єкта, і, таким чином, перестати бути об'єктивною.

Достовірність інформації. Інформація достовірна, якщо вона відображає істинний стан справ. Об'єктивна інформація завжди достовірна, але достовірна інформація може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною. Достовірною інформація допомагає прийняти правильне рішення. Недостовірною інформація може бути з наступних причин:

- умисне спотворення (дезінформація) або неумисне спотворення суб'єктивної властивості;
- спотворення в результаті дії перешкод і недостатньо точних засобів її фіксації.

Повнота інформації. Інформацію можна назвати повною, якщо її вистачає для розуміння і ухвалення рішень. Неповна інформація може привести до помилкового висновку або рішення.

Точність інформації визначається мірою її близькості до реального стану об'єкту, процесу, явища і т. п.

Актуальність інформації – важливість для теперішнього часу, злободенність, нагальність. Тільки вчасно отримана інформація може бути корисною.

Корисність (цінність) інформації. Корисність може бути оцінена стосовно потреб конкретних її споживачів і оцінюється за тими завданнями, які можна вирішити з її допомогою.

Найцінніша інформація – корисна. При цьому слід враховувати, що і необ'єктивна, недостовірною інформація (наприклад, художня література), має велику значущість для людини. Соціальна (суспільна) інформація має ще і додаткові властивості:

- має семантичний характер, тобто понятійний, оскільки саме в поняттях узагальнюються найбільш суттєві ознаки предметів, процесів і явищ навколишнього світу;
- має мовну природу (окрім деяких видів естетичної інформації, наприклад образотворчого мистецтва).

Той самий зміст може бути виражений на різних природних (розмовних) мовах, записаний у вигляді математичних формул і т. п.

З часом кількість інформації росте, інформація накопичується, відбувається її систематизація, оцінка і узагальнення. Цю властивість назвали ростом і кумулюванням інформації. (Кумуляція – від лат. *simulatio* – збільшення, скупчення).

Старіння інформації полягає у зменшенні її цінності з часом. Старить інформацію не сам час, а поява нової інформації, яка уточнює, доповнює або відкидає повністю або частково більш ранню. Науково-технічна інформація старіє швидше, естетична (твори мистецтва) – повільніше.

Логічність, компактність, зручна форма представлення полегшує розуміння і засвоєння інформації.

В цій роботі під *інформацією* розуміється повідомлення, зафіксоване штучно створеними знаками (чи знаковими системами), доступне сприйманню і розумінню аудиторією, на яку воно розраховане.

Отже, поняття інформації тут і далі вживатиметься як синонім повідомлення в його психологічному сенсі. При вивченні поняття інформації повинні враховуватися два різні аспекти: семіотичний і психологічний. З урахуванням цього інформацію можна розділити на три великі класи: синтаксичний, семантичний і прагматичний.

Синтаксична інформація, як і у випадку двох інших класів, складається з сукупності знаків, що об'єднуються в той або інший алфавіт (тобто повний асортимент певних знаків, наприклад буквених, цифрових). У повідомленні ці знаки розставляються не довільно, не у випадковому порядку. Вони певним чином співвідносяться один з одним, знаходяться у відповідному зв'язку. Послідовність і місце кожного знаку обумовлені встановленими правилами. Ці правила дуже важливі: їх відсутність призвела б до неможливості прочитати повідомлення (креслення, схему, текст).

Семантична інформація – це інформація, що припускає актуальну або потенційну можливість розкриття споживачем закодованого тими або іншими знаковими засобами її змісту, сенсу повідомлення. Прагматична інформація націлена на те, щоб ініціювати певний образ думок, певну поведінку, той або інший стан.

Психологічну структуру інформації можна представити у вигляді триланкової ієрархії: знак – значення – сенс. Роль знаку полягає в тому, щоб репрезентувати, замінювати будь-яку річ, виступаючи для свідомості “підміною” суттю цієї речі. У найбільш загальному вигляді знак можна визначити як засіб комунікаційної взаємодії і мислення.

Грунтуючись на визначеннях поняття “система”, під знаковою системою слід розуміти організовану безліч знаків із стосунками і зв'язками між ними, що утворює певну цілісність. Приклади знакових систем: текст, таблиця, креслення і т.п.

З точки зору семіотики значення знаку можна визначити як інформацію, яку несе знак. Поняття знаку і значення в сучасній науці ще недостатньо стабілізувалися. Немає єдиного визначення, яке б задовольняло всіх. Тим більше не можна віднести до розряду точно визначених поняття сенсу. Сенс – це інтимно-психологічні, інтимно-особистісні утворення, ідеальний продукт функціонування людського мозку. Найвимогливіший науковий аналіз не виявить сенсу або думки ані в тексті, ані в усній мові, ані в кресленні, ані в музиці. Він виявить лише те, що там насправді є: звукову послідовність, що характеризується певними значеннями частоти, довжини хвилі, інтенсивності і т.п., або систему графічних побудов, організованих за деякими правилами. В жодній формі передачі семантичної інформації немає і не може бути того, що називається думкою.

Сприймання інформації людиною розпочинається з відчуття. Відомо, наприклад, що при читанні ми спочатку відчуваємо деяку неоднорідність фону і нанесених на ньому графічних побудов, потім дізнаємося букви і т.д. Якщо відчуття – це відображення окремих властивостей предметів і явищ оточуючої дійсності, то сприймання – це наочно-образне відображення предметів і явищ дійсності в сукупності їх різних властивостей і характеристик, що діють в даний момент на органи чуття.

Продуктом сприймання завжди виступає більш-менш складний образ предмета. Згідно з сучасними уявленнями інформація в центральній нервовій

системі оцінюється за двома основними ознаками: фізичними властивостями сигналів і значущістю повідомлень, що містяться в них. Обидва види оцінки пов'язані з діяльністю різних мозкових структур.

Ідентифікація об'єкту сприймання – це впізнавання стимулу як даного. Упізнання об'єкту припускає формування його перцептивного образу і звірення його з раніше сформованими і збереженими в пам'яті “еталони”, однак в пам'яті зберігається не один еталон, а деяка організована система безлічі образів. При цьому можливості людини при ідентифікації об'єкту досить обмежені.

Збільшення числа різних ознак збільшує інформаційну місткість об'єкту. Людині рідко доводиться стикатися з одновимірними стимулами. Об'єкти нашого сприймання, як правило, багатовимірні. При впізнаванні таких об'єктів вона може звіритися з різними системами оперативних алфавітів (тобто системами еталонних образів) – залежно від того, які ознаки виділяються як головні в процесі сприймання.

Декодування – завершальна фаза процесу пізнання (і сприймання) – в основному полягає в “перекладі” сприйманих знаків в ті одиниці внутрішньої мови, які безпосередньо пов'язані з уявленнями та мисленням. В свою чергу, розуміння – це специфічний пізнавальний процес, складне, ієрархічно побудоване психічне відображення об'єктів пізнання, в результаті якого створюються нові і відтворюються старі, але у новому баченні, емоційно забарвлені системи концептів і образів, що об'єднують в собі власне продукт цього відображення з відповідними елементами особистих знань.

Наступною важливою складовою сприймання є наочність. Це така якість пізнавальних процесів людини, при взаємодії якої зі знаковими системами, при здобутті та переробці інформації з цих систем у свідомості людини генеруються наочні образи.

Отже, ми розглянули всі змістовні складові поняття *інформація*. Відтак, спираючись на загальні положення про інформацію можна приступити до визначення більш ємного і дуже особливого поняття, такого як *релігійна інформація*. Передусім зазначимо, що поняття *релігійна інформація* досить умовне, тому що види інформації, як відомо, диференціюються за основними групами аналізаторів, а в нашому випадку воно обумовлене оригінальністю контексту.

Отже, за авторським розумінням, *релігійна інформація* – це інформація, яка носить релігійний контекст, має ідеологічне значення, містить відомості про метафізичні форми та прояви існування-буття на різних рівнях духовного досвіду, метою якої є розкриття закодованого знаковими засобами догматичного і боголовського змісту віри, що має певні власні джерела та способи сприймання, зберігання та передачі даних духовного та віроучительного характеру. Виникнення такого виду інформації обумовлено специфікою середовища, в якому вона функціонує у межах та поза її межами, та має власні форми представлення, а саме: за джерелом виникнення – акустичну (церковна музика – орган, дзвін, церковні піснеспіви псалмів, ірмосів, тощо), за способом сприймання – візуальну (ікони, релігійні картини, скульптурні композиції, церковна архітектура), текстову, як окрему, самотійну, а не у складі візуальної, (друковані джерела догматичного, богословського, віроучительного та літургійного спрямування), яка в свою чергу відноситься до невербального виду комунікації; та аудіальну (проповідь, настановлення, душепопечительство), яка у певному контексті може сприйматися як вербальний вид релігійної комунікації,

Зазначимо, що дане означення поняття релігійної інформації є робочим, тому залишаємо за собою право на доформулювання або довизначення.

В Україні в різних сферах мас-медіа все частіше публікується релігійна інформація. Центральними видами церковно-релігійної комунікативної сфери є “жанри вираження індивідуальної віри” (молитва, сповідь, проповідь). Ці жанри найменше відчують вплив світських дискурсів. На периферії інформаційного поля знаходяться інституціональні церковно-релігійні жанри і стилі (жанри, що фіксують характеристики церкви як соціальної організації): Апостольські послання, богословська (наукова) стаття, устав (статут), Церковний обіход. Для визначення загальних рис жанру, властивих і світському, і церковно-релігійному дискурсу, вводиться поняття “проміжного” жанру, що функціонує на межах стилів (церковний + офіційний = устав; церковний + науковий = богословська стаття; церковний + публічний (мас-медійний) = послання).

До основних лінгвістичних характеристик церковного дискурсу відносяться: символічність, сакральність, внутрішній діалогізм, догматичність, моральна оціночність.

Центральними формами пред’явлення релігійної інформації виступають богослужбові і особисті молитви. Їх особливістю є “особистий діалог” (вірянин – Бог; вірянин – священнослужитель).

До периферії інформаційного поля віднесені такі інформативні форми, що реалізують допоміжні функції Церкви як інституту: різноманітні жанри церковного права (жанри, що встановлюють право, наприклад, статут, протокол, звіт, рішення, розпорядження та ін.), напрямки богослов’я (затвердження віровчення і вироблення його категорій, наприклад, стаття, монографія, лекція та ін.), стилі публічної сфери (віроучительні), які представлені двома різновидами: власне публічними і проповідницькими, відрізняються типом аудиторії.

Молитва відноситься до текстової і аудіальної форми представлення релігійної інформації, що включає чотири інтенційних блоки (прохання, покаєння, хваління, вдячність), що є “реплікою” в діалозі з позадіалоговим адресатом (Богом, святими), оформлений з використанням спеціальних засобів створення сакральності.

Висновок. Церква є інституціональною групою вірян і священнослужителів, об’єднаних спільними цілями і нормами діяльності. Різні форми представлення релігійної інформації виконують наступні функції а) вираження індивідуальної віри; б) передачі релігійних норм (за допомогою віроучительних або гомилетичних джерел інформації); в) обґрунтування і пояснення категорій віровчення (за допомогою науково-богословських форм); г) організації і регламентації діяльності всередині інституту Церкви (за допомогою регламентуючих норм).

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонов А. В. Информация: восприятие и понимание / А. В. Антонов. – К.: Наукова думка, 1988. – 182 с.
2. Бердяев Н. А. Философия свободы. Смысл творчества / Н. А. Бердяев. – М., 1989.
3. Голицина О. Л. Информационные системы / Голицина О. Л., Максимов Н.В., Попов И. И. – Форум, Инфра-М, 2007. – 496 с.
4. Громова О. Н. Организационное поведение / Громова О. Н., Латфуллин Г. Р. – СПб. : Питер, 2008. – 432 с.

5. Ожегов Сергей Иванович, Шведова Наталья Юльевна. Толковый словарь русского языка: 72500 слов и 7500 фразеологических выражений / Рос. АН, Ин-т рус. яз., Рос. фонд культуры. – М.: Азъ, 1992. 955 с.
6. Современная философия: Словарь и хрестоматия / Л. В. Жаров, Е. В. Золотухина; Под ред. В. П. Кохановского. – Ростов н/Д : Феникс, 1995. – 511 с.
7. Стратонович Р. Л. Теория информации / Стратонович Р.Л. – М.: Сов. радио, 1975. – 424 с.
8. Урсул А. Д. Проблема информации в современной науке / А.Д. Урсул. – М.: Наука, 1975. – 288 с.

Kirichevska E. V. ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ІСЛЕДОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО АСПЕКТА ТВОРЧЕСКОГО ВОСПРИЯТИЯ РЕЛИГИОЗНОЙ ИНФОРМАЦИИ

В рамках концепції психології творчого восприяття розкривається специфіка розуміння релігійної інформації в теологічному і психологічному контекстах творчості.

Ключевые слова: *виды информации, виды восприятия, восприятие информации, специфика, виды и формы религиозной информации, восприятие религиозной информации.*

Kirichevska E. V. NOTIONAL-CATEGORICAL ANALYSIS OF A PROBLEM OF RELIGIOUS INFORMATION CREATIVE PERCEPTION PSYCHOLOGICAL ASPECT RESEARCH

Within the bounds of conception of creative perception psychology the specifics of religious information understanding in theological and psychological contexts of creation is described.

Keywords: *kinds of information, kinds of perception, information perception, specifics, kinds and forms of religious information, religious information perception.*

УДК 159.923.5

Климчук В. О. (м. Житомир)

**СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГО КОНСТРУЮВАННЯ
МОТИВАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ**

У статті представлена інтеграція соціально-конструкціоністського погляду на проблему мотивації особистості і стратегіальної концепції творчої діяльності В.О. Моляко. Розробляються орієнтири критичного дискурс-аналізу мотиваційного дискурсу із врахування стратегіальної організації дискурсивних і соціальних практик.

Ключові слова: *творча діяльність, стратегія, тактика, соціальне конструювання, мотивація особистості.*

Постановка проблеми. Сучасний світ – мінливий, динамічний, до певної міри – хаотичний. Уявлення про людину, яка здатна жити у такому постмодерному світі, змінюються – відбувається відхід від моделі особистості як стабільної й структурованої систему, яка має певний конкретний механізм розвитку і взаємодії зі світом і перехід до розуміння того, що світ конструюється тут-і-тепер, і «Я» конструюється разом зі світом. Така точка зору на людину і світ все чіткіше і впевненіше заявляє про себе; витoki її – у концепції символічного інтеракціонізму Дж. Міда, теорії особистісних конструктів Дж. Келлі, ідеях соціального конструкціонізму (К. Джерджен, П. Бергер, Т. Лукман), нарративній психології (Й. Брокхеймер, Дж. Брунер, Р. Харре), філософії нестабільності І. Пригожина, теоріях дискурсу у постмодерній філософії, лінгвістиці та семіотиці (Р. Барт, Е. Бенвеніст, Ж. Бодріяр, М. Фуко